Dicţionarul limbii romîne şi d. Philippide

Peste cîţiva ani *era* să avem un dicţionar ştiinţific al limbii romîne.

Acest articol e scris pentru a arăta publicului romîn cauzele pentru care dicţionarul limbii romîne îl vom avea mai tîrziu şi pentru a face—din explicarea întîrzierii—cîteva constatări asupra spiritului publicului romîn din vremea de faţă.

Pentru a face dicţionarul limbii romîne, se cer mai multe condiţii: *să cunoşti perfect această limbă*, s'o fi studiat în toate manifestările ei, în toate scrierile, de toate genurile, în scrierile vechi şi în cele nouă, în producţiile culte şi cele populare; se cere *să pricepi perfect această limbă*, să te fi ocupat multă vreme cu structura ei; se cere *să cunoşti toate limbile străine*, care au luat parte, ca elemente constitutive sau adventive la formarea limbii romîne, sau a căror cunoaştere te poate ajuta la pricepererea acestei limbi; se cere să fii om de ştiinţă, *să ai metodul* care să te călăuzească fără greş în materialul aşa de vast al limbii romîne; se cere să fii om de mare *putere de muncă*, de mare *răbdare* şi, mai presus de toate, de mare *obiectivitate*, pentru a nu pune materialul limbii în slujba unor concepţii aprioristice ale tale.

Se cere, adică, ştiinţă, muncă, uitare de sine.

Cunoaşterea amănunţită a literaturii romîne (vezi *Introducere în istoria limbii şi a literaturii romîne* de A. Philippide, publicată *încă* în 1888); priceperea adîncă a formelor şi structurii limbii romîne (vezi *Gramatica* şi mai ales partea sintactică, de A. Philippide); cunoaşterea limbilor greacă, latină, slavonă, franceză, italiană, spaniolă, portugheză, provensală, germană, engleză, turcă, ungară,—a tuturor limbilor necesare pentru a pricepe perfect pe a noastră; posedarea unui metod ştiinţific de cercetare (vezi *Principii de istoria limbii* de A. Philippide); o extraordinară putere de muncă, fără vacanţă, *fără o zi liberă*, o muncă de 10—12 ceasuri pe zi; un spirit de obiectivitate ştiinţifică: întrebuinţarea, ca material, de scrieri vechi, nouă, talentate, netalentate, din toate dialectele, literatură cultă, populară, arhaisme, provincialisme, neologisme, limbă poetică, ştiinţifică, oratorică, gazetărească, etc.... utilizarea cuvintelor şi a pro-

BDD-A31768
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.83 (2026-11-08 23:04:15 UTC)

porției de cuvinte *așa cum a reeșit din operile consultate*,—toate acestea indicau pe d. Philippide ca pe singurul în stare să alcătuiască această mare și utilă operă de cultură.

De opt ani lucra d. Philippide la Dicționarul limbii romîne, după însărcinarea Academiei, cînd, în Maiu 1905, a fost nevoit *să refuze* continuarea mai departe sub auspiciile Academiei și să continue a lucra pe socoteala sa proprie.

Ce s'a întîmplat?

Dicționarul d-lui Philippide *creștea*—și va crește—din toată limba romînească, *așa cum este ea* și nu din o limbă *selectată* de D-sa.

Dar d. Philippide *se angajase* să isprăvească dicționarul în cinci ani și nu-l isprăvise nici în opt și mai avea nevoe încă de mulți ani!

E adevărat. D. Philippide, care nu mai făcuse dicționare, a crezut la început că timpul dat de Academie poate să coincidă cu timpul necesar *creșterii* dicționarului. S'a înșelat.

Cu toată munca sa de uriaș—*nimene* nu muncește așa în țara asta!—muncă disciplinată, fără odihnă, fără nici odihna varietății (d. Philippide nu face viersuri, nici critici, nici discursuri, nimic—așa că e neobișnuit?) n'a putut să isprăvească dicționarul. Și, doară, de ce vedea că trebue vreme mai multă, de ce se înviersuna mai mult la lucru!

Limba aceasta romînească are o sumă de cuvinte, pe care, pentru a face dicționarul, trebue să le cunoști pe toate și în toate înțelesurile lor. Pentru aceasta trebue să cetești *numai de cît* atîtea cărți cîte sînt necesare, pentru a întîlni toate cuvintelor în toate înțelesurile (și acesta e numai un ideal, care nici într'un caz nu poate fi ajuns). Apoi trebue să scoți aceste cuvinte—cu fraza în care se găsesc și le dă înțelesul—în fișe, să aranjezi fișele după alfabet, după cuvinte, după înțelesurile cuvîntului, după autori, după vechimea autorilor, apoi *să faci* dicționarul: să dai etimologia, definiția verbală, înțelesurile cuvîntului, să ilustrezi cu exemple înțelesurile cuvintului, pentru ca cetitorul să cunoască, din dicționar, limba romînească așa cum e.

Așa creștea—și va crește—dicționarul, ceas cu ceas, zi cu zi, lună cu lună, an cu an. E ca și un product al naturii Dacă pomul crește din pămînt, opera de știință crește din creer. Dacă n'ar fi *dicționar*, adică lucrare științifică asupra unui lucru obiectiv—limba—care are cutare întindere hotărîtă, ci creațiune subiectivă, ca poezia lirică, tot ar fi locul să vorbim de *creștere*, de devenire în timp. D. Maiorescu—unul din patronii academici ai dicționarului—a arătat, făcînd teoria „cercului strîmt al conștiinței", că ideile vin una după alta și, *chiar cînd n'ar fi vorba de fapte, ci de gîndire numai*, pretenția de a face într'o zi ceea ce se face într'o lună ar fi pretenția de a porunci vremii să meargă mai încet, sau mai răpede, cum voiți s'o luați... Mi-aduc aminte de un prieten, care adesea mă ruga să-l aștept:

— Așteaptă-mă zece minute, că am o oră la pensionatul N.

BDD-A31768
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.83 (2026-11-08 23:04:15 UTC)

Limba romînă e așa, încît dicționarul nu putea *să crească* până la isprăvire de cît în atîția ani! Limba romînă e așa, încît suma fișelor cu citații s'a ridicat până la cîteva sute de mii (revăzute și corectate, cu respectarea ortografiei și punctuației autorului, cu trimitiri, cu adnotația amănunțită a locului, etc). Limba romînă e așa, încît numărul paginilor de manuscris (de o jumătate de coală pagina) pentru cuvintele cu *a*, *ă*, *b*, *c*, și o parte din *d* (cît a redactat până în Maiu 1905 d. Philippide), s'a ridicat la 12,000.—douăsprezece mii de pagini, un teanc înnalt de 1 metru și 25 centimetri!.. ..

Acest popor romîn are, și el ca și altele, o limbă bogată: nu e meritul d-lui Philippide, dar nici vina sa....

Și adunarea acestui material (materialul s'a adunat tot, de la *a* până la *z*) și redactarea acestor 12,000 de pagini, s'au făcut în opt ani, cînd d-lui Hasdeu, pentru adunarea—fără obiectivitate—a materialului, dacă l'o fi adunat tot, și pentru redactarea literei *a*, *ă* și ceva din *b* (proporția: d. Philippide are dela *a* până la *ac* exclusiv 218 cuvinte[1]), pe cînd d. Hasdeu are numai 77) i-au trebuit 12 ani!

Și, dacă în 12 ani d. Hasdeu a lucrat pe *a* și o părticică din *b*, atunci, presupunînd că Etymologicum ar fi avut aceiași cantitate de cuvinte cași Dicționarul Philippide și știind că în cantitate *a*=*b*, iar *c*=*a*+*b* (după cum se constată din manuscrisul d-lui Philippide), atunci pentru a lucra pe *a*, *ă*, *b*, *c* și o părticică din *d*, adică o cantitate împătrită, d. Hasdeu ar fi avut nevoe de 48 de ani, adică un timp de șase ori mai mare de cît a avut nevoe d. Philippide. S'ar putea socoti cam la ce vrîstă ar fi isprăvit d. Hasdeu al său Etymologicum.... De sigur, la o vrîstă așa de matusalemică, că nici cînd omul va trăi cum visează Metchnicoff, nu o va putea ajunge....

Acestea sînt fapte.

Dar Academia *il soma* mereu pe d. Philippide să isprăvească.— Recunoștea că muncește fără răgaz, dar îl învinuia.... că n'are o baghetă magică să poruncească cuvintelor să se așeze singure pe hîrtie, în 24 de ceasuri!

Academia voia să aibă dicționarul la o dată fixă, Academia voia să aibă un «dicționar», oricum ar fi el, dar răpede-răpede. Pe Academie n'o interesa *valoarea* dicționarului (căci recunoștea marea valoare a operei și a omului care lucra), ci *termenul* isprăvirii:

— Să-mi dai dicționarul la cutare dată!

D. Philippide răspundea cu argumente irefutabile, dar la urma urmei, Academia încheea:

— Ai dreptate, de sigur, dar să-mi dai dicționarul la cutare dată!

Dar isprăvirea unei opere de știință nu se poate grăbi de cît prin încordarea puterii de muncă a omului de știință și prin nimica alta. Și autorul dicționarului lucra de dimineață până noaptea, 365 de zile pe an. Dar opera de știință crește ca un

1). Aceste cuvinte s'au tipărit într'o broșură de Academia romînă, ca probă.

BDD-A31768
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.83 (2026-11-08 23:04:15 UTC)

organizm. Nu poți grăbi, după voe, creșterea organizmului; cel mult, îi poți îmbunătăți împrejurările în care se dezvoltă.

Atunci i s'a propus *să rezumeze*. I s'a dat chiar, ca exemplu pe Darwin care, în *Originea speciilor*, a rezumat observările sale făcute în 30 de ani. D. Philippide a observat că, pentru *a rezuma*, trebue să ai ce rezuma. Că trebuia ca D-sa să adune *întâiu*, adică *să facă* dicționarul, pentru *ca apoi* să fie rezumat. Că, *tocmai*, Darwin, după ce *30 de ani* a adunat, a putut să rezume, căci a avut *din ce* rezuma. Că nu poți rezuma din ceea ce nu este încă....

Atunci i s'a propus *să scurteze*—să scurteze limba romînească, să facă nu dicționarul «limbii românești», ci dicționarul unei limbi scoasă din limba românească. Să se mărginească la o anumită limbă și, în această anumită limbă, să se mărginească la anumite înțelesuri.

Cu alte cuvinte, să dai lumii dicționarul unei părți—și aceea mutilată—a limbii romîne și să-l intitulezi: «Dicționarul limbii romîne»—dacă nu chiar Magnum Etymologicum Romaniae...

Și, o paranteză: chiar dacă d. Philippide ar fi primit o asemenea propunere, de sigur «rușinoasă», *vremea* nu s'ar fi scurtat: d. Philippide, pentru a alege, din fișe, cuvintele cele *bune* și pentru a alege înțelesurile cele.... care? să zicem cele mai bătătoare la ochi, *trebuia să cerceteze toate fișele, să le judece, să le compare*, adică să piardă exact același vreme,—căci scrierea exemplelor nu o făcea D-sa, deci *scrierea* aceasta nu-l întîrzia.

Revenim.

D. Philippide n'a voit să se preteze la asemenea metod „științific"—și bine a făcut acest om de știință, a făcut un bine mai mare, de cît s'ar crede, căci a dat un mare exemplu de respect pentru știință, de *cinste intelectuală*—și morală.

Acuma auzim că se pregătește un Dicționar pentru... Expoziție.

Am citit aceasta, dar credem că e o glumă.

E drept că d. dr. Istrati se face forte să dea gata clădirea unui oraș întreg, dar, vedeți, e mai greu cu dicționarul. Un oraș se poate clădi, dacă voiți, și într'o săptămînă. Cu mașinismul modern și cu vre-o cîteva milioane de lucrători, clădești un New-York în zece zile, dar o experiență de laborator, în care preparatul trebue să stea 15 zile la căldură, cere, vedeți, un termen mai mare decît clădirea unui oraș încăpător pentru două milioane. Iar răsădirea, creșterea și fructificarea unui copăcel de nuc, cere o vreme de patru ori mai mare de cît construirea tunelului Simplon. Uit'te, portul de la Constanța se va isprăvi, de sigur, înnainte ca copăceii de pe bulevardul cutare din Constanța să fi devenit copaci mari.

Un dicționar, eșit din adunarea în timp a unui material prelucrat, în timp, de o inteligență, are nevoe, exact, de atîta timp, cît timp este necesar.... a aduna și prelucra materialul.

Se pare că, la un moment dat, Academia și-a dat samă de acest lucru și a propus d-lui Philippide să-i dea colaboratori și

BDD-A31768
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.83 (2026-11-08 23:04:15 UTC)

cărți, așa ca să poată lucra două *echipe*: o echipă o parte din cuvinte, altă echipă altă parte. Aceasta deja era o mare concesie din partea d-lui Philippide: nu-i vorbă, toată lucrarea trebuia să treacă, în ultimul moment, sub ochii d-lui Philippide, dar, ori-cum, dicționarul ar fi fost rezultatul a două concepții, a două moduri de a vedea lucrurile, n'ar fi avut toată unitatea unui organizm.

Dar Academia s'a răzgîndit apoi. A spus că n'are bani pentru altă echipă și alte cărți. (Auziți, Academia n'are bani!). Și a cerut d-lui Philippide «să isprăvească» Dicționarul. Atunci d. Philippide a renunțat la sprijinul Academiei, s'a hotărît să facă dicționarul și fără «remunerația» Academiei, a dat Academiei materialul adunat: era dreptul ei (d. Hasdeu n'a dat nimic d-lui Philippide)—și s'a pus, împreună cu vechii săi colaboratori și alți cîțiva noi, să stringă din nou materialul pentru o parte din *d* și restul literelor.

Aceasta va întîrzia cu doi-trei ani dicționarul. De aceea am spus, la începutul articolului, că *era* să avem dicționarul mai degrabă, dar că-l vom avea mai tîrziu....

Și am mai spus că pricinile, pentru care d. Philippide n'a mai continuat să lucreze pe sama Academiei dicționarul, sînt foarte caracteristice pentru starea de acum a culturii romîne—și pentru a scoate în relief cîteva particularități ale culturii noastre s'a scris mai cu samă acest articol.

Pentru noi lucrurile spiritului încă n'au toată puterea realității. Pentru noi lucrurile abstracte încă nu sînt *reale*. Gîndirea exprimată în limbă nu se măsură cu metrul ori cu kilogramul, prin urmare, pentru vulg, n'are *realitate*.

Gîndirea romînească, întrupată în limbă, pe care d. Philippide o consemnează întăiași dată la noi, *este* însă, *există*, are o realitate. Această realitate trebue s'o primești așa cum este, s'o cunoști toată,—ori s'o lași la o parte, dacă alte considerații nu-ți îngădue să te ocupi cu ea. Să mă explic. Distanța și accidentele de teren sînt o realitate pentru inginer, cu care el tratează, și inginerul, care va face o cale ferată, dacă nu va ține în samă toată realitatea, va face un traseu, pe care va deraia primul tren. Și nici unei Academii din lume nu-i va veni în minte să propună unui inginer.... să mai scurteze distanța, să nu ia în samă dealurile și văile și... să-i isprăvească traseul la cutare dată fixă,—deși, cum am mai spus, aici lucrul e *mai ușor*, pentru că se poate grăbi prin înmulțirea brațelor. Fiind că lucrurile concrete cad sub simțuri, se văd cu ochii și te lovești de ele, crezi îndată în realitatea lor. Și, de aceea, pe lîngă alte cauze, îndeletnicirile cu materia concretă sînt, la noi, cele mai serioase. E fapt că ingineria noastră e la înălțimea celei europene: nu te poți juca cu ceea ce e material. *Materia* te silește s'o tratezi ca o realitate, altmintrelea.... deraiază trenul.

Și e fapt că științele spiritului la noi sînt tratate încă cu totul cavalerește, *ad libitum*. Aici nu ne mai silește materia pe noi; o siluim noi pe ea: Tae din limbă cutare grupă de cuvinte,

BDD-A31768
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.83 (2026-11-08 23:04:15 UTC)

tae din cuvinte înțelesurile, *alege* o limbă românească care se poate studia în cinci ani și—nu va deraia nici un tren!—zi că aceea e «limba românească»!

In lucrurile cu efecte materiale vădite am devenit serioși; în celelalte, adesea, căutăm să ne înșelăm pe noi înșine, și cu o inimă foarte ușoară...

Iar starea psihică mai generală, care explică toate acestea... și altele, din care acestea pornesc, este însușirea noastră de a fi:

«Toți cu inime ușoare, toți șăgalnici și berbanți»,

este graba noastră de a fi la înnălțimea popoarelor din Apus, cu orice preț, chiar fără nici un.... preț. Ne trebue și nouă un dicționar—ca tuturor neamurilor.... Să-l facem răpede. Punctul capital este să-l avem.... dar *cum?* iată o chestiune puțin interesantă!

Lipsa aceasta de *răbdare* e semnul caracteristic al unei stări înnapoiate. Răbdarea este forța de inhibiție și se știe că cu cît un popor—ca și un individ—este pe o treaptă mai joasă de dezvoltare, cu atîta are o forță inhibitorie mai neînsemnată. Disciplinarea voinței e un product al culturii. Și iată ce a pățit d. Hasdeu. Nerăbdător de a-și vedea scrisul tipărit, d-sa publica dicționarul—D-sa îl zicea pompos Etymologicum Magnum Romaniae, caracteristic și asta—în grabă, adică cum avea ceva redactat, sub formă de fascicole. Și așa, abia apucase să publice un volum, cînd pe de oparte *Addenda et Corrigenda* s'au și înființat, iar pe de alta a scăpat din vedere o mulțime de cuvinte. D. Hasdeu, în doisprezece ani, a scris numai litera *a* și *b* până la *bărbat*—și ați văzut ce proporție e între numărul cuvintelor din dicționarul d-lui Philippide și acel din Magnum al d-lui Hasdeu.—Și de cît *Addenda, Corrigenda, Supplementa, Complementa,* nu-i mai bine să ai răbdare până la urmă? Dar e greu să ai răbdare! Și ce mirare era în țară că d. Philippide nu publică «măcar ceva»! Un domn, într'un acces de ironie, n'a declarat că ar fi fost gata să contribue cu ceva pentru publicarea măcar a unei fascicole?

In știință sîntem încă în faza, în care era literatura acum 60 de ani! Graba, superficialitatea și nerăbdarea sînt semnele caracteristice ale culturii noastre științifice. Aș putea exprima ideea în două cuvinte: *ne place să trăim ușor*, să mergem pe linia rezistenței celei mai mici, care e, în totdeauna, cea mai ușoară,—făcîndu-ne iluzia că *sîntem mai departe*. Și, încă odată, numai natura inflexibilă, pe care dacă n'o stăpînești te ucide, a putut pune o piedică acestui avînt cam... oriental.

Și, fiind că toate lucrurile trebue să vină la vremea lor, pentru a ocupa un loc în lume, D. Philippide, venit prea curînd, n'avea ce căuta în cultura oficială a țării noastre,—și era fatal, absolutamente fatal, să se retragă în chilia sa de benedictin.

A, dacă d. Philippide ar fi fost însărcinat cu tăerea unui tunel! De sigur i s'ar fi lăsat exact timpul necesar pentru a-l

BDD-A31768
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.83 (2026-11-08 23:04:15 UTC)

isprăvi și nimănui nu i-ar fi trecut prin cap să i-l ceară să fie gata la cutare a lunei, *pentru* vre-o festivitate..... jubilară!

Și tot pentru a caracteriza starea spiritului nostru, trebue să mai insistăm încă asupra altei laturi a chestiei.

Un dicționar al limbii romîne—*un depozitar al sufletului romînesc întrupat în cuvinte*—este, de sigur, nu numai unul din cei mai însemnați factori ai culturii noastre, ci mijlocul cel mai însemnat, dintre cele intelectuale, pentru naționalizarea, pentru *romînizarea* acelei culturi. Dacă prin punerea literaturii populare la dispoziția păturilor culte s'a făcut ceva, prin punerea întregii limbi, cu toate comorile sufletului romîn, la dispoziția acelor pături, s'ar fi făcut și mai mult.

Ei bine, în țara aceasta sînt oameni care nu trăesc de cît pentru «nație», pentru «popor», pentru «romînism», care luptă urieșește pentru limba romînească. Acești oameni, care nu se poate zice că sînt scumpi la vorbă, o, nu, de loc, n'au găsit nici un cuvînt de spus cu ocazia renunțării d-lui Philippide de a face dicționarul.

Marii pontifici ai romînismului nu s'au ridicat nici pentru d. Philippide, nici în contra sa. Această chestie a dicționarului, pentru cine ține atît de mult la limbă și la romînism, trebuia să fie interesantă. Luptătorii pentru romînism erau datori să vorbească, să-l învinuiască ori să-l apere pe d. Philippide.

Și n'au făcut'o. Au tăcut. Chestia nu li s'a părut importantă, pentrucă era prea serioasă pentru a-i pricepe importanța.

Un dicționar al limbii romîne era o *lucrare pentru* romînism—și nouă ne place mai mult a pleda pentru romînism, de cît a lucra.

Ați auzit vreodată, în acești opt ani, *un cuvînt* din partea d-lui Philippide pentru drepturile limbii romîne?

Și totuși, spuneți, a lucrat cineva pentru romînism în acești opt ani din urmă de «romînism» ca d. Philippide?

Tăcerea aceasta în privința celei mai însemnate opere de *romînism*, în această perioadă de «romînism», este încă unul din semnele caracteristice ale spiritului public din Romînia.

Grammaticus.

BDD-A31768
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.83 (2026-11-08 23:04:15 UTC)